

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОСТОРОВО – КЛАСТЕРНИЙ БІЗНЕС

УДК 658:664

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Бурова Т.А., д.е.н.

Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського

В статті проведено дослідження оцінки розвитку діяльності підприємств агропродовольчої і харчової сфер та визначення основних факторів, що впливають на неї. Виходячи зі складної соціально-економічної ситуації України, проблема переведення національної економіки у цілому, та її важливої складової – агропромислового комплексу, на інноваційно-інвестиційну модель розвитку належить, по-перше, до надзвичайно актуальних з усіх точок зору – політичної, соціальної, економічної, екологічної та зрештою і науково-технологічної, а по-друге, до таких, що потребують першочергового вирішення на основі мобілізації всіх ресурсів суспільства. Автор відмічає, що, не зважаючи на певні успіхи в останні роки у розвитку сільського господарства і харчової промисловості, в цілому стан агропродовольчої сфери держави залишається критичним, особливо це стосується аграрної складової. Занепад і збитковість тваринництва, низька ефективність вирощування рослинних культур веде до підризу сировинної бази харчової промисловості. За таких умов єдиним шляхом розвитку агропродовольчої сфери є інноваційний розвиток.

Ключові слова: оцінка, агропродовольча сфера, інноваційний процес, регіональне середовище, ефективність, стійкість підприємства, сировина.

The article investigates assessment of the development of the agri- food enterprises and identifies the main factors that affect it. Based on the complex socio-economic situation in Ukraine, the problem of the transfer of the national economy as a whole, and its important component - agriculture, to investment development model concerns, first, to the extremely actual problems from all perspectives - political, social, economic, environmental and finally scientific and technological, and secondly, and secondly to those that require urgent solution based on the mobilization of all the resources of society. The author notes that, despite some progress in recent years in the development of agriculture and food industry in general, the state agri-sphere of the state is critical, particularly for agricultural component. Decline and livestock losses, low efficiency of growing crops leads to the erosion of the resource

base of the food industry. Under such circumstances, the only way of agri-sphere is an innovative development.

Key words: assessment, agricultural and food sector, innovation process, the regional environment, efficiency, sustainability of the enterprise, raw materials.

Актуальність проблеми. В сучасних умовах відбуваються суттєві якісні зміни у розвитку світової економіки на засадах всеохоплюючого прогресу. Домінуючою тенденцією світової економіки є активізація інноваційного розвитку. Динамічні умови сьогодення охоплюють всі ланки суспільного виробництва і визначають та посилюють роль регіональних економічних груп, які мають можливість докорінно вивчати і використовувати місцеві особливості.

Необхідність раціонального здійснення реформ у економіці підприємств харчової сфери пов'язана зі змінами умов і факторів, що визначають закономірності активного або пасивного відтворення. Ступінь активності процесів відтворення аграрного виробництва і переробки сільськогосподарської продукції важливий для всього народного господарства, оскільки це швидкооборотні галузі, які можуть забезпечити значні суми відрахувань у державний бюджет, задовольняють життєво необхідні потреби населення і мають можливості зміцнити експортні позиції країни для поповнення валютних ресурсів. Звідси збільшення виробництва продукції сільського господарства і харчової промисловості та підвищення її якості є досить актуальним завданням і вимагає термінового вирішення.

Нині Україна стоїть перед об'єктивною необхідністю активізації інноваційної діяльності як каталізатора поживлення всіх ланок економіки, і, зокрема, орієнтації на структурні перетворення і підвищення технічного рівня аграрного і харчового секторів. Особливої уваги вимагають регіональні фінансові та природно-територіальні можливості, їх здатність до адаптації та якісного перетворення. Для вирішення основних питань розвитку економіки в Україні є високий стратегічний ресурс і насамперед це землі сільськогосподарського призначення.

Аналіз останніх наукових досліджень. Дослідженням проблем розвитку підприємств агропродовольчої сфери займаються відомі вчені, такі як В.Г. Андрійчук, Г.В. Лобанов, П.І. Гайдуцький, В.М. Геєця, М.В. Гладія, Б.М. Данилишина, М.І. Долішній, О.В. Крисальний,

І.І. Лукінов, М.Й. Малік, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин та інші. Проте актуальним залишається питання постійного дослідження та аналіз стану сільськогосподарського виробництва та підприємств харчової промисловості.

Метою роботи є оцінка розвитку діяльності підприємств агропродовольчої і харчової сфер та визначення основних факторів, що впливають на неї.

Викладення основного матеріалу дослідження. Виходячи зі складної соціально-економічної ситуації України, проблема переведення національної економіки у цілому, та її важливої складової – агропромислового комплексу, зокрема, на інноваційно-інвестиційну модель розвитку належить, по-перше, до надзвичайно актуальних з усіх точок зору – політичної, соціальної, економічної, екологічної та зрештою і науково-технологічної, а по-друге, до таких, що потребують першочергового вирішення на основі мобілізації всіх ресурсів суспільства [1]. Застаріла і зношена матеріально-технологічна база суспільного виробництва, нераціональна його структура та вкрай низький життєвий рівень народу потребує негайних дій з пошуку інноваційних шляхів укріплення економіки [1].

Економічне положення агропродовольчої сфери, що склалася у 90-х роках минулого століття, своєчасно не отримало належної теоретичної і практичної оцінки. У значній частині наукової літератури [2] сподівання на покращання положення у агропродовольчій сфері покладалися на те, що утворюваний ринок відрегулює структуру національної економіки і зорієнтує внутрішню і зовнішню взаємодію її складових. Це уводило в сторону від вивчення фактично зростаючих протиріч і труднощів у розвитку суспільного виробництва і наукового пошуку ефективних форм їх вирішення і подолання.

Між тим, у вказаному періоді помітно знизилися темпи росту продуктивності праці, погіршилися деякі інші показники економічної ефективності виробництва, загострилася проблема збалансованості, посилювався розрив між потребами, платоспроможним попитом і можливостями вітчизняного агропромислового комплексу щодо задоволення потреб.

З метою вирішення цієї складної проблеми об'єктивно необхідним є проведення всебічного аналізу і оцінки економічних процесів, що

повинні охоплювати всі сфери відтворення, всі зв'язки і пропорції в економіці.

Одна з умов стійкості підприємства – забезпечення його високої ринкової частки і досягнення при цьому нормального рівня прибутковості. Проте дана умова не вичерпує всього значного кола питань, які сприяють досягненню підприємством економічно стійкого стану розвитку [9].

У науковій літературі економічну стійкість підприємства найчастіше досліджують лише з позиції його фінансового стану. При цьому, за найважливішу ознаку приймають платоспроможність та оцінюють умови, які визначають картину руху грошових коштів, їх наявність на підприємстві, напрями та обсяг витрат тощо [7].

Часто для оцінки мінімальної стійкості фінансового стану підприємства застосовують критерій малої ймовірності банкрутства. Західні економісти для прогнозування ймовірності банкрутства широко застосовують модель Е. Альтмана. Дана модель дозволяє виявити п'ять показників, які найбільше визначають ймовірність банкрутства, і визначити їх вагові коефіцієнти. В результаті було одержано п'ятифакторну модель, за якою можна передбачити банкрутство за один рік з точністю до 90%, за два роки – до 70%, за три роки – до 50%. У 70-ті роки модель зазнала уточнень, а у 80-ті до неї було включено показники макроекономічного аналізу, які впливають на ймовірність банкрутства. Найбільш вагомими з таких показників є: середній індекс Доу-Джонса по промисловості, рівень національного безробіття, прибуток після відрахування податків з доходу фірми та ін. [8].

Економічна стійкість є містким і багатостороннім соціально-економічним феноменом, який, як суспільно важливе явище, виникає разом з певним рівнем розвитку ринкових відносин особливо в умовах глобалізації економіки.

Виробничі відносини, що існують в умовах ринку, постійна мінливість зовнішнього і внутрішнього середовища зумовлюють для кожного підприємства потребу не лише самостійно діяти, але і в повній мірі відповідати за результати своєї діяльності. Стимулятором виступає ринкова економіка. Саме за цих умов економічна стійкість є гарантом надійності господарської діяльності будь-якого підприємства особливо в умовах міжнародної інтеграції.

На жаль, зараз відсутня цілісна теорія управління надійністю роботи підприємства, проте у наукових працях визначено основні поняття надійності [6].

Під надійністю розуміється спроможність підприємства виконувати притаманні йому функції з найбільш сприятливим результатом. Будь-яке підприємство виконує різноманітні функції: виробничу, маркетингову, організаційно-технічну, соціальну, фінансову та ін. Між функціями наявні складні взаємозв'язки. Перші дві функції визначають ефективність виробничого процесу, а останні – надійність управління.

Для забезпечення надійності роботи підприємства агропродовольчої сфери важливу роль мають і цілі: підвищення рівня прибутковості, вихід на нові ринки збуту конкурентоспроможних асортиментів продукції, швидке реагування на зміну попиту, прискорення окупності капіталовкладень, вирішення соціальних питань, виконання економічних зобов'язань перед суспільством.

Особливу роль в управлінні відіграє діагностика зв'язку надійності з економічною ефективністю. Ефективність – результат процесу розвитку суспільного виробництва – являє собою співвідношення результатів і витрат, що зумовлює формування сприятливих умов господарювання. Одночасно із розрахунком кількісних показників діяльності важливим є ймовірність забезпечення досягнення цих показників шляхом надійності роботи підприємства.

Отже, надійність господарської діяльності є окремим випадком комплексної проблеми економічної стійкості, формою реалізації економічної стійкості підприємства за будь-якої мінливості зовнішнього і внутрішнього середовища.

Економічну стійкість слід розглядати як стан динамічного розвитку підприємства, коли соціально-економічні параметри, які його характеризують, за будь-якої мінливості зовнішнього і внутрішнього середовища зберігають економічну рівновагу на тому чи іншому її рівні. Даний підхід до розгляду економічної стійкості сприяє розкриттю сутності економічної стійкості підприємства не лише з позиції статичного підходу, але і у динаміці, під час його функціонування. Економічна стійкість характеризує економічний рух, процес розвитку підприємств. Вона засвідчує здатність підприємств не відхилитися від траєкторії свого

розвитку, не знижувати темпів, швидкості і обсягів створення будь-яких благ при впливі на них зовнішніх і внутрішніх факторів в умовах міжнародної інтеграції.

Для діагностики всього комплексу багатосторонніх і суперечливих внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків і взаємозалежностей економічної стійкості окремі вчені пропонують здійснювати порівняльний аналіз стійкості з економічною рівновагою з метою виявлення її специфічних якостей і властивостей, закономірностей зовнішньої форми її прояву.

В процесі свого розвитку підприємства агропродовольчої сфери змушені долати не лише вплив чинників, які є зовнішніми стосовно них, наприклад, інфляції, зростання рівня цін на ресурси, запровадження нових податкових платежів і багатьох інших, але й протидію внутрішніх процесів, властивих власній внутрішній структурній побудові підприємств. Наприклад, багато великих підприємств, крім цехів основного виробництва, мають у своєму складі допоміжні підрозділи: інструментальний, автотранспортний та інші цехи. Відповідно і виробничі потреби цих підрозділів задовольняються по-різному. Так, якщо цехи основного виробництва забезпечуються усім необхідним в першу чергу і у повному обсязі, то фінансування потреб допоміжних підрозділів здійснюється за залишковим принципом. Проте, незважаючи на другорядність значення результатів їх функціонування, кожному із цих підрозділів притаманні власні закономірності розвитку, які зумовлюють формування виробничих потреб цих цехів. Несвоєчасність і недостатність фінансування, наприклад, автотранспортного підрозділу може позначитися на передчасному зношенні автотранспорту підприємства, що, в кінцевому підсумку, може позбавити його здатності транспортного самообслуговування.

Таким чином, процес розвитку підприємств агропродовольчої сфери являє собою його рух, саморозвиток, що формується з постійного виникнення і усунення внутрішніх протиріч, зумовлених структурою і змістом самого підприємства. Кожному підприємству притаманна безліч окремих і одиничних протиріч у кожному його структурному елементі, на кожному етапі господарювання, оскільки протиріччя є змістом останнього.

Основні макроекономічні зв'язки між суб'єктами дослідження представлені на рис. 1.

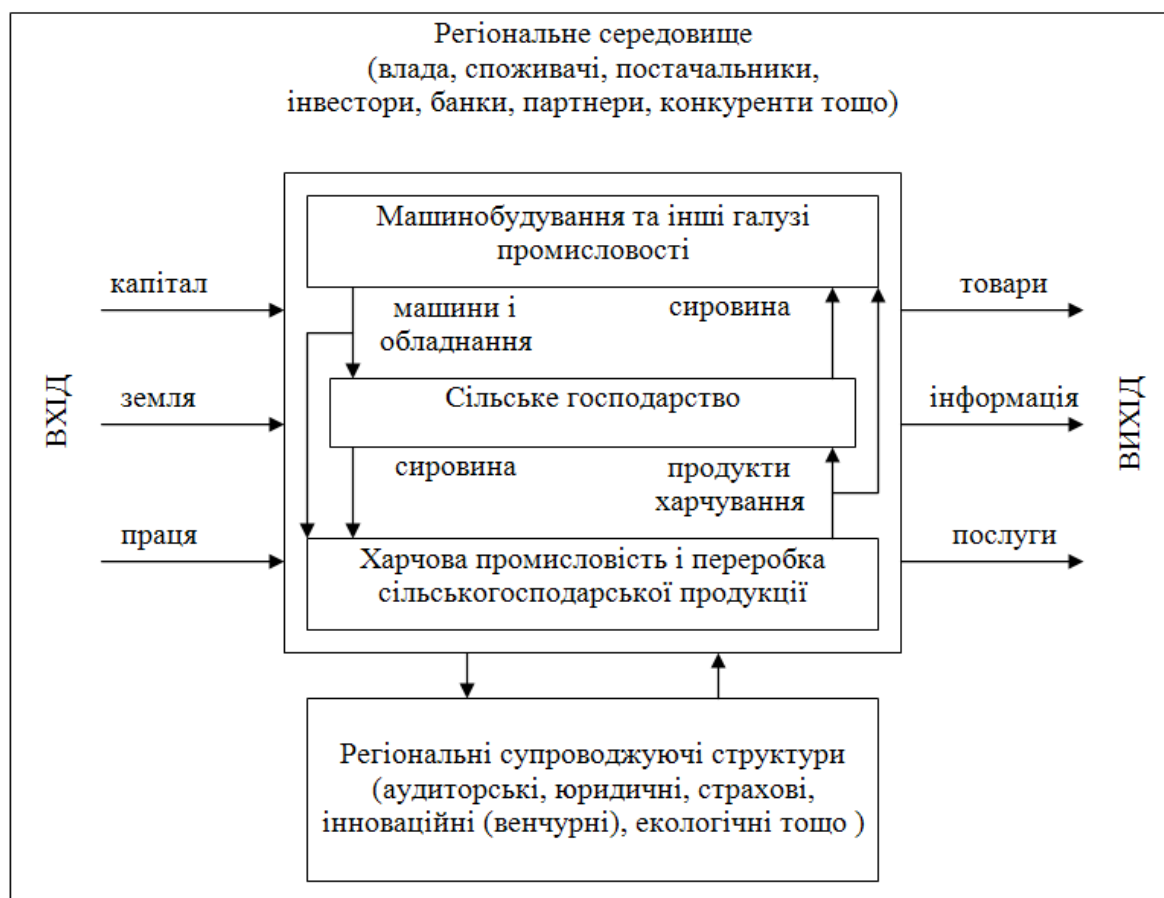

Рис. 1. Взаємодія сільськогосподарських і харчових підприємств на регіональному рівні

Інноваційний процес та напрямки розвитку агропродовольчої сфери пов'язані із багатofункціональною комплексною економічною системою, взаємозв'язки якої повинні бути досконально вивчені. До того ж в сучасних умовах функціонування економіки агропродовольчої сфери відбуваються постійні якісні перетворення для адаптації до принципово нових вимог щодо якості і структури засобів виробництва, які висуває науково-технічний прогрес і ринок.

Аналіз взаємодії макроекономічних суб'єктів (сільське господарство, харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції) можливо провести за допомогою сучасних методів наукового дослідження. Структура функціональних складових економічної діяльності досліджуваної агропродовольчої сфери наведена нами на рис. 2.

Отже, переведення агропродуктової сфери на інноваційний шлях розвитку за своєю суттю є комплексною проблемою, яка має розв'язуватися на системному всебічно вивченому підході. Ринкові

взаємодії агропродовольчої сфери, а звідси і функціональна діяльність, знаходяться у стані постійних змін.

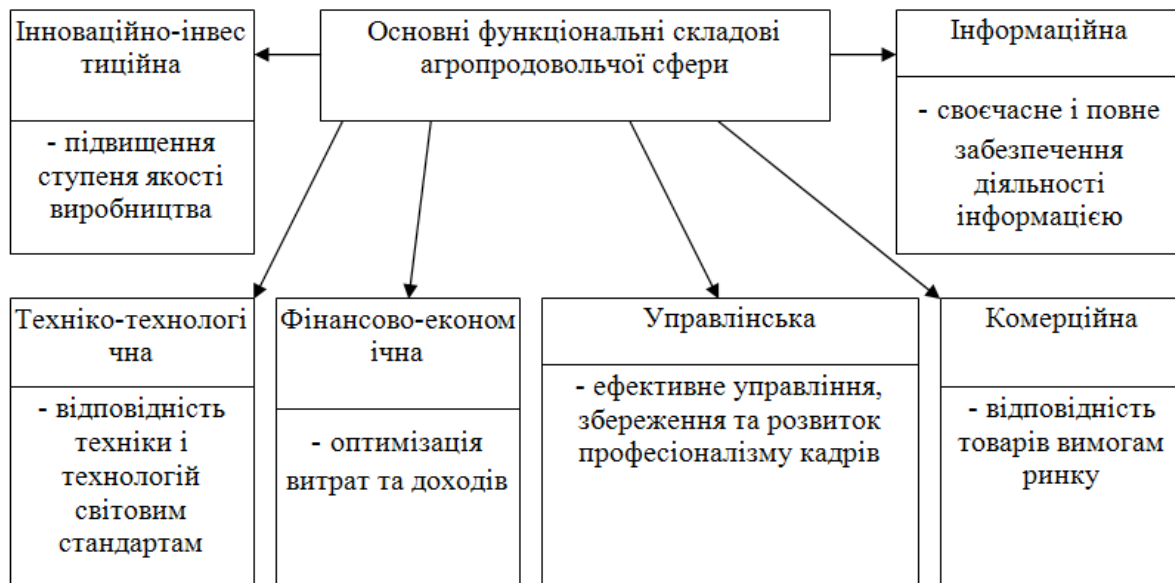

Рис. 2. Структура функцій виробників аграрної та харчової продукції

Тому слід серйозно і своєчасно здійснювати впровадження науково-технічних та інноваційних розробок з визначенням наслідків їх впливу.

Окремі вчені вважають однією з основних проблем реалізації інноваційного розвитку національного АПК радикальне підвищення спроможності вітчизняних агропромислових товаровиробників оплачувати науково-технічні та інноваційні розробки. Саме їх слід розглядати як основних споживачів наукомісткої й інноваційної продукції [9]. Разом з цим вітчизняні науково-дослідні установи все ще працюють на принципах планової економіки і за умов вкрай обмеженого бюджетного фінансування та відсутності приватного інвестування. А отже, закономірне посилення зв'язків науки з реальним агросектором не знаходить успішної реалізації, навіть за умови концентрації наукових розробок на пріоритетних напрямках розвитку АПК.

Проблемним аспектом є відсутність ринку науково-технічної та інноваційної продукції у АПК, який має власну організаційну структуру і специфічний економічний механізм функціонування [5]. Важливою проблемою сьогодення є те, що суспільство повинно знати, скільки потрібно витратити коштів на науково-технічні та інноваційні розробки, щоб реалізація останніх могла повною мірою забезпечити справжній науково-технічний прогрес у сільському господарстві та інших сферах

АПК.

З аналізу ситуації, що склалася, витікає необхідність дослідити діючий потенціал сільського господарства і харчової промисловості у напрямку можливості найвищого використання землі та всіх ресурсів, що визначають стан сільського господарства та харчової промисловості.

Природно-кліматичні умови України, її чорноземні ґрунти дають можливість забезпечити потреби населення у продовольстві та виробити його у значній кількості на експорт. Ф. Бродель писав про надмірний достаток пшениці в Україні наприкінці XVIII ст.: „Пшеница столь дешева в Украине, что многие землевладельцы отказываются от её выращивания. Однако обилие этого зерна таково, что оно кормит не только значительную часть Турции, но и обеспечивает экспорт в Испанию и Португалию, а равным образом через Марсель и во Францию” [3].

Останніми роками відносного збільшення виробництва і росту економіки в цілому в Україні можна вважати 1990-1992 рр., вслід за якими відбулося падіння об'ємів у споживчому секторі. В цей період загальний і у розрахунку на душу населення обсяг сільськогосподарського виробництва в Україні на його „сільськогосподарській стадії” був в цілому на рівні, а той вище, ніж у великих західних країнах з приблизно таким самим населенням, як в Україні [3].

Можна констатувати, що високі втрати при збиранні врожаю, транспортуванні сільськогосподарської продукції до місць переробки, нерациональне використання продовольчого зерна при вирощуванні тварин, незацікавленість сільгоспвиробників у продажу зернових та інших культур вітчизняним переробним підприємствам у кінцевому результаті приводить до низької ефективності сільського господарства і недоотримання якісної сировини харчовою промисловістю. Обсяги виробництва продукції сільського господарства за період 1995-2008 рр. скоротилися на 2,1 %, а харчової промисловості - зросли у 2,65 рази.

Така ситуація пояснюється спрямованістю агропродуктової системи до забезпечення внутрішнього ринку вітчизняними продуктами харчування, активним розвитком виробництва харчових продуктів. У зв'язку з цим слід відмітити створення численних харчових підприємств, в основному – малих, з приватною формою власності.

Динаміка росту продукції тваринництва має плавну тенденцію із

незначними коливаннями. Зміни обсягів рослинництва мають круті підйоми та спади, оскільки у більшому ступені піддані впливу кліматичних факторів. Слід зазначити, що саме динаміка продукції рослинництва визначає тенденції змін обсягів продукції сільського господарства.

Темпи росту обсягів виробництва у харчовій промисловості з 2003 р. мають тенденцію до зниження. За даними Держкомстату загальний обсяг продукції сільського господарства за 2010р. проти 2005р. зріс на 0,4%, у тому числі у сільськогосподарських підприємствах – на 4,2%, а у господарствах населення відбулося його скорочення на 2,1% [3].

Аналіз динаміки зміни обсягів сільськогосподарської та харчової продукції показав нестабільність і відсутність постійного росту виручки від реалізації продукції. Характерним є відсутність зв'язку між виробництвом сільськогосподарської продукції та продукції харчової промисловості.

Аналіз даних свідчить про відсутність прямої залежності обсягів виробництва продукції харчової промисловості від обсягів сільськогосподарської продукції. Справа в тому, що значна частина продукції сільського господарства спрямовується на експорт (особливо зернові) і не переробляється в Україні, а деякі харчові виробництва працюють на імпортній сировині.

Як свідчать дані Держкомстату на протязі довготривалого періоду 1990-2009 рр. сільськогосподарські угіддя змінюються незначно [4]. Спостерігаються тільки внутрішні структурні трансформації переділу земельних угідь і посівів.

При цьому активна інтенсифікація технологій також не спостерігається. Збільшення продуктивності земель спостерігається з 2000 р., в основному за рахунок загальносвітового підйому рівня технологій сільського господарства, яке позитивно відобразилося і на вітчизняному виробництві.

Необхідно розуміти, якщо у найближчому майбутньому не ввести якісно нові форми управління, технологій і добитися рішучого перелому у сільськогосподарському виробництві, то дисбаланс у виробництві сільськогосподарської продукції загострить соціальну ситуацію в країні.

Природно-ресурсний потенціал сільського господарства України залишається достатньо вагомим у світовому масштабі. Потенціал земель, придатних для землеробства складає 33 млн. га. з 41,7 млн. га. всіх угідь. Земельні ресурси України за площею рілля перевищують земельні ресур-

си низки країн Європи, зокрема, Німеччини – у 2,8 рази, Великобританії – у 5,1 рази, Франції – у 1,9 рази, Італії – у 3,7 рази, Польщі – у 2,3 рази, Іспанії – у 2,2 рази, Румунії – 3,5 рази, Угорщини – у 6,5 рази, Болгарії – у 8,6 разів Греції та Швеції – у 12 разів, Данії – у 13 разів, Фінляндії – у 15 разів, Австрії – у 24 рази, Нідерландів – у 37 разів, Швейцарії – у 83 рази. Сільськогосподарський потенціал України порівняно з США за цим показником складає 18 %, порівняно із Російською Федерацією – 25 %, Китаєм – 27 %, Канадою – 72,9 % [5]. Сільськогосподарський потенціал відповідно до проекту „Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року” є без сумнівів головною основою зростання національного доходу і забезпечення продовольчої безпеки країни [5].

За експертними оцінками, для нормального та високоефективного функціонування вітчизняного сільського господарства і досягнення необхідних обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції потрібно основних засобів на суму 400-500 млрд. грн. [1]. Визначається, що занепад вітчизняного сільськогосподарського машинобудування (виробництво тракторів та основних видів сільськогосподарських машин, машин та устаткування для тваринництва і кормовиробництва за період 1991-2003 рр. зменшилося у 8-47 разів, у т.ч. тракторів – майже у 24 рази) та різке скорочення випуску деяких видів технологічного устаткування для харчової промисловості (у 3,5-63 рази) призвели до зниження технічної оснащеності сільського господарства та харчової промисловості.

Сільське господарство і харчова промисловість України – це галузі економіки, які повинні „працювати” не тільки на вітчизняний ринок, але й на експортний потенціал держави. Для країни важливо здійснювати поставки продукції цих галузей у інші країни для взаємовигідного обміну і отримання необхідної імпортової продукції.

Співвідношення індексів цін і витрат є визначальним у визначенні ефективності вкладень коштів у розвиток конкретного сільськогосподарського напрямку. У 2012 р. підвищення темпів росту цін і одночасне зниження витрат спостерігається при виробництві овочів і яєць. Для буряків, картоплі та молока темпи росту цін реалізації вищі за темпи росту їх собівартості.

За результатами фінансово-господарської діяльності сільськогос-

сподарських підприємств у 2012р., рентабельним було вирощування зернових культур, соняшнику, овочів відкритого ґрунту і картоплі, а також виробництво м'яса птиці. Виробництво інших основних видів тваринницької продукції було збитковим [2; 3].

Висновки. Таким чином, не зважаючи на певні успіхи в останні роки у розвитку сільського господарства і харчової промисловості, в цілому стан агропродовольчої сфери держави залишається критичним, особливо це стосується аграрної складової. Занепад і збитковість тваринництва, низька ефективність вирощування рослинних культур веде до підриву сировинної бази харчової промисловості. За таких умов єдиним шляхом розвитку агропродовольчої сфери є інноваційний розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шатунова Т. А. Методический подход к оценке экономической устойчивости промышленного предприятия / Т. А. Шатунова // Ключевые аспекты научной деятельности – 2007 : материалы II Междунар. научн.-практ. конф., 16-31 янв. 2007 г. Днепропетровск: Наука и образование, 2007. –Т. 2. – С. 82–84.
2. Шатунова Т. А. Мониторинг экономической устойчивости промышленного предприятия / Т. А. Шатунова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2008. – № 5 (99). – С. 321–237.
3. Шатунова Т. А. Теоретические аспекты оценки уровня экономической устойчивости предприятия / Т. А. Шатунова // Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. Вип. 214. Т. II.- Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. – С. 397–401.
4. Ячменева В. М. Система показателей экономической устойчивости деятельности предприятия / В. М. Ячменева // Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. – 2009. – № 4 (42). – С. 43–49.
5. Шатунова Т. О. Методологічні основи діагностики стійкості функціонування підприємства / Т. О. Шатунова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2008. - № 12 (106). – С. 203–206.
6. Бланк И. А. Финансовый менеджмент / И. А. Бланк – К.: Ника—Центр, Эльга, 2008. – 528 с.
7. Ковалев В. В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В. В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 2001.— 560 с.
8. Бодров О. Г. Экономическая свобода и устойчивость предприятия / О. Г. Бодров, В. А. Мальгин, В. Г. Тимирясов. — Казань: ИЭУиП “Таглитат”, 2008. — 208 с.
9. Портфель конкуренции и управления финансами / [отв. ред. Ю. Б. Рубин] — М: “СОМИНТЭК”, 2006. –736 с.